

ความเชื่อเรื่อง เทวดาชั้นฉกามาพจรที่มีต่อวรรณกรรมและศิลปกรรมไทย

พุทธศาสนิกชนที่มีความศรัทธาและมีความสามารถทางวรรณกรรมและศิลปกรรมมักจะสะท้อนความเชื่อเรื่องพุทธศาสนาในงานที่เขาสรรค์สร้างด้วย เช่น ความเชื่อในเรื่องศีลธรรม ความเชื่อในพระรัตนตรัย พุทธประวัติ และนิทานชาดก เป็นต้น ความเชื่อเรื่องเทวดาซึ่งปะปนอยู่ในพุทธศาสนาก็มักจะได้รับการถ่ายทอดออกมาเช่นเดียวกัน ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงอิทธิพลความเชื่อเรื่อง เทวดาที่มีต่อวรรณกรรมและศิลปกรรมไทย ดังนี้

วรรณกรรมไทย

คำว่า วรรณกรรม หมายถึง สิ่งที่เขียนขึ้นทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นรูปใด หรือเพื่อความมุ่งหมายใด เช่น คำอธิบายวิธีใช้กล้องถ่ายรูป การใช้เตารีดไฟฟ้า หม้อหุงข้าวไฟฟ้า เลื่อเชิร์ตรวมทั้งไบปลิว หนังสือพิมพ์ นวนิยาย วรรณกรรมจึงมีความหมายกว้างที่สุด¹

นักวรรณคดีจากสถาบันการศึกษา 6 สถาบัน คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒและมหาวิทยาลัยหอการค้าได้สรุปผลการสัมมนาโดยกำหนดความหมายของคำว่า วรรณกรรม ตรงกันว่า "วรรณกรรม หมายถึง งานสร้างสรรค์ทางศิลปะที่ใช้ภาษาเป็นสื่อกลางไม่ว่าจะมีเนื้อหาแบบใดก็ตาม มีขอบเขตถึงงานเขียนทุกชนิด เช่น วรรณคดี นวนิยาย เรื่องสั้น

¹ กุหลาบ มัลลิกะมาส, วรรณกรรมไทย (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2519), หน้า 5.

บทความ รวมทั้งวรรณกรรมที่เล่าสืบมาด้วยปาก เช่น นิทานพื้นบ้าน บทเพลงต่าง ๆ ²

จะเห็นว่าคำว่า วรรณกรรม เป็นคำที่มีความหมายกว้างมากโดยครอบคลุมถึงงานสร้างสรรค์ทางศิลปะซึ่งใช้ภาษาเป็นสื่อทุกชนิด แต่วรรณกรรมที่แต่งดีจนได้รับยกย่องจากคนทั่วไป จึงจะเรียกว่า วรรณคดี ³

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยศึกษาอิทธิพลความเชื่อเรื่องเทวดาชั้นนรกมาพจรที่มีต่อวรรณกรรมที่สำคัญ ๆ การศึกษาพบว่ามี 2 ลักษณะ กว้าง ๆ คือ

1. เทวดาเป็นตัวละคร

วรรณกรรมไทยหลายเรื่องมีเทวดาเป็นตัวละครซึ่งสะท้อนชีวิตจริงของคนที่มีเทวดาเข้ามาเกี่ยวข้องในวิถีชีวิต แม้ว่าบทบาทของเทวดาจะไม่เด่นนักในเรื่องแต่ก็ทำให้เรื่องนั้น ๆ ดำเนินไปอย่างราบรื่น สนุกสนาน ทันใจตรงกับอุปนิสัยของคนไทย

และเนื่องจากอิทธิพลความเชื่อเรื่องเทวดาชั้นนรกมาพจรที่ปรากฏในวรรณกรรมไทยนั้น จัดว่า มีความเชื่อเหมือนกัน คือ เชื่อในความงามวิจิตร ฤทธิ์อำนาจ และสมบัติอันตระการโอฬารของเทวดาเป็นต้น ผู้วิจัยจึงประมวลอิทธิพลความเชื่อเรื่องเทวดาชั้นนรกมาพจรที่มีต่อวรรณไทย ได้ 8 ประการ คือ

1.1 เทวดามีรูปร่าง ตามทัศนะทางพุทธศาสนาเชื่อว่าเทวดาเป็นผู้มีรูปร่างงดงามกว่ามนุษย์ยิ่งนัก คนเรามักจะเอาคนที่รูปร่างงดงามไปเปรียบเทียบกับเทวดา กวีเมื่อบรรยายความงามของตัวละครซึ่งส่วนใหญ่เป็นตัวเอกของเรื่องก็มักจะเอาไปเทียบกับเทวดาเสมอ เทวดาชั้นนรกมาพจรที่ถูกนำมาอ้างเพื่อเป็นตัวอย่างแห่งความงามมี 2 ฝ่าย คือ ผู้ชายมักจะอ้างถึงพระอินทร์ ส่วนผู้หญิงอ้างถึงนางอัปสรซึ่งไม่ระบุนามเพราะเชื่อว่านางอัปสรล้วนแต่รูปร่างงดงามทั้งนั้น เมื่อกวีนำตัวละครไปเปรียบเทียบกับเทวดาดังกล่าวนั้นทำให้คนไทยมองเห็นภาพลักษณ์ได้ชัดเจนทันที

² ประทีป เหมือนนิล, วรรณกรรมไทยปัจจุบัน (กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2523), หน้า 5-6.

³ กุหลาบ มัลลิกะมาส, วรรณกรรมไทย, หน้า 5.

พระล่อที่ได้รับการยกย่องกันว่า เป็นผู้รูปร่างมาเลิศนั้น กวีก็เปรียบเทียบกับงามเหมือน พระอินทร์ลงมาเกิดเพื่อให้มนุษย์ได้ชื่นชมเป็นขวัญตาว่า

" รอยรูปอินทร์หยาดฟ้า มาอ่าองค์ในหล้า
 แหล่งให้คนชม แลฤา ฯ " ^๔

ขณะเดียวกันเปรียบเทียบกับความงดงามของพระเพื่อนพระแพงว่า เหมือนนางอัปสรสาม ของพระอินทร์ว่า

" โลมส่องเหมือนหยาดฟ้า ลงดิน
 งามเงื่อนอัปสรอินทร์ สู่หล้า
 อย่าคิดอย่าควรถวิล ถึงยาก แลนา
 ชมยะแยมทั่วหน้า หนึ่งท้าวมัญญ" ^๕

ในลิลิตยวนพ่ายกวีสรรเสริญความงามของพระมหากษัตริย์ว่า งดงามดุจดั่งพระอินทร์ ว่า

" พระแจ่มพระเจ้าจ้า แจ่มอินทร ฯ " ^๖

กวีเปรียบเทียบกับพระนเรศวรและพระเอกาทศรถสองกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาที่ประทับ ในเรือพระที่นั่งขณะเสด็จทางชลมารคว่า งดงามเวริศหิ่งเหมือนพระอินทร์ขณะประทับอยู่ใน ไผษยนต์ มหาปราสาท ดังข้อความว่า

" มหิศวรสองราชเจ้า จักรวาฬ
 เกลิงสมุทรนิมาน มาศ็ยอม
 แจกไผษยนต์สถาน ทิพย์อาสน์ อินทร์เอย
 แก้วก่องทองเถือกพร้อม เวิริศพร้อยพรายแสง" ^๗

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๔ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 1 (กรุงเทพฯ: บริษัทบำรุงศิลปการพิมพ์, 2529), หน้า 357.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า 313.

^๗ กรมพระปรมาธิบดีชิโนรส, ลิลิตเตลงพ่าย (พระนคร: สำนักพิมพ์บรรณาการ, 2515), หน้า 20.

บางครั้งก็เปรียบตัวละครอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่ตัวเอกของเรื่องคือ เปรียบเทียบนางสนม
ก้านลที่มาร่ำรำดาวยองค์พระมหากษัตริย์ว่า ล้วนแต่มีรูปโฉมสคราญตั้งนางฟ้า ดังปรากฏในโคลง
ทวาทสมาศว่า

"ระบำบรรเยศแกลัง ถวายโฉม
คืออัปสรสวรรค์ ฟากฟ้า"⁸

ในเรื่องรามเกียรติ์⁹ เมื่อทศกัณฐ์จะออกมาทำศึกกับพระรามเป็นครั้งสุดท้ายเพราะรู้แน่
ว่าตัวจะต้องตายก็แปลงกายเป็นพระอินทร์ด้วยหวังว่าถึงตายก็จะไว้เกียรติ รูปร่างแปลงของทศกัณฐ์
งามอย่างยิ่งถึงขนาดพระรามทรงนำวศแล้วไม่ยอมปล่อยด้วยความอาลัยในรูปนั้น จนหนุมานต้อง
เตือนสติ พวกไพร่พลของพระรามก็ต่างชื่นชมในรูปนั้นเช่นกัน

1.2 เทวดาเป็นผู้มีบุญ เทวดาชั้นจกามาพจรเป็นเทพที่มีศีลธรรม มีจิตใจ
เปี่ยมด้วยความเมตตากรุณา เมื่อคนได้รับความเดือดร้อนจึงมักจะไปช่วยเหลือบ่อย ๆ ความเชื่อ
นี้ได้ถ่ายทอดลงในวรรณกรรมไทย เช่น

เรื่องมหาชาติคำหลวง¹⁰ พระอินทร์รับสั่งให้วิษณุกรรมเทพบุตรลงมาสร้างอาคารไว้ให้
พระเวสสันดรกับพระมัทรีที่เขาวงกต เมื่อทั้งสององค์พาโอรสธิดาเดินทางสู่เขาวงกตเพราะถูก
เนรเทศ หลังจากนั้นเมื่อพระเวสสันดรประทานสองกุมารแก่ชูชกแล้ว พระอินทร์ก็เกรงว่าถ้ามีคน
มาขอพระมัทรี พระเวสสันดรจะต้องลำบากจึงแปลงร่างเป็นพราหมณ์เข้ามาขอพระมัทรี เมื่อ
พระเวสสันดรได้นำเพ็ญบุตรทหารทานอย่างสมบูรณ์แล้วจึงถวายคืนพร้อมประทานพร 8 ประการ
แก่พระเวสสันดรตามที่ทรงขอ ทำให้พระองค์ได้กลับไปครองเมืองพร้อมกับพระมเหสีและโอรสธิดา
ซึ่งถือว่าได้นำเพ็ญบริวารมีตามที่พระองค์ทรงตั้งพระทัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁸ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2, หน้า 713.

⁹ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์ เล่ม 2 (พระนคร:
รุ่งเรืองรัตน์, 2510), หน้า 527, 540-541.

¹⁰ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 106, 213.

เรื่องพระสมุทรโฆษคำฉันท์¹¹ กล่าวถึง เทวดา ได้อุ้มสมพระสมุทรโฆษและนางพินทุมดี แล้วนำพระสมุทรโฆษไปส่งไว้ที่เดิม เมื่อนางพินทุมดีตื่นขึ้นจึงได้ครวญหาเจ้าชายในดวงใจของนาง พระอินทร์รับสั่งให้มาตุลีเทพบุตรนำราชรถมาถวาย และเมื่อพิพยาธแ่งพระชรรค์ของพระสมุทรโฆษซึ่งทำให้พระสมุทรโฆษต้องพลัดพรากจากพระนางพินทุมดี และต้องว่ายน้ำอยู่ในทะเลถึง 7 วัน 7 คืน พระอินทร์บังคับให้พิพยาธคืนพระชรรค์แก่พระสมุทรโฆษ เมื่อพระสมุทรโฆษได้พระชรรค์แล้วก็ได้เสด็จไปตามหานางพินทุมดีจนพบและได้กลับไปครองเมืองพรหมนครอย่างมีความสุข

เรื่องไชยเชษฐ¹² พระอินทร์ก็ช่วยนางจำปาทองไม่ให้ถูกจระเข้กิน ต่อมาพระองค์ได้นำครมาประทานไชยเชษฐ์เพื่อใช้ทำศึกจนได้นางสุวิญสาภายหลังนางถูกไล่ความจน ไชยเชษฐ์ขับออกจากเมือง พระอินทร์ใช้ให้พระวิษณุกรรมลงมาพานางกับโอรสพร้อมด้วยนางแมวกลับไปเมืองสิงหล เรื่องสังข์ศิลป์ชัย¹³ เมื่อท้าวแสนกฤษณ์นางไกรสรที่มีโอรสเป็นราชสีห์ (สิงหราช) และนางพุมซึ่งโอรสมีสังข์และศรประจำตัว ออกจากเมือง เพราะถูกไล่ร้ายจากพระชายาองค์อื่น ๆ พระอินทร์ได้มาเนรมิตเมืองใหม่ให้อยู่ใกล้เมืองปัญจาลนคร ต่อมาเมื่อพระสังข์ศิลป์ชัยถูกหนี 6 คน ผลักตกเหว พระอินทร์ก็เสด็จมาช่วยไว้ทัน

เรื่องสุวรรณหงส์¹⁴ พระอินทร์ช่วยแปลงร่างนางเกศสุริยงให้เป็นพรานหม่นพร้อมกับประทานศรศักดิ์สิทธิ์และน้ำทิพย์ไปให้ขณะนางออกติดตามหาพระสุวรรณหงส์ซึ่งถูกหอกยนต์ และกลับไปสิ้นพระชนม์ที่เมืองไอยร์ตัน

1.3 เทวดามีทรัพย์สินสมบัติอันโอฬารตระการตา คนไทยเชื่อว่าเทวดามีความเป็นอยู่สุขสบายก็เพราะมีทรัพย์สินศฤงคารพร้อมพรั่ง สมบัติทุกอย่างของเทวดาล้วนแต่งงดงามยิ่ง เลิศล้ำกว่าสมบัติในมนุษย์โลกเสมอ ความเชื่อเช่นนี้ปรากฏดังนี้

¹¹ เรื่องเดียวกัน, เล่ม 2, หน้า 114-296.

¹² พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอก (กรุงเทพฯ: ทวีการพิมพ์, 2525), หน้า 277.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 599.

¹⁴ ศุภชัย รัตนโกมุท และสะอาด อินทรสาลี, ประวัติวรรณคดีไทยและวิชาการประพันธ์พิมพ์ครั้งที่ 4 (พระนคร: โรงพิมพ์วิชรินทร์, 2512), หน้า 99.

กวีศรีปราชญ์เมื่อชมความงามแห่งกรุงศรีอยุธยาในวรรณกรรมเรื่อง โคลงกำสรวลศรี
ปราชญ์ได้กล่าวเปรียบเทียบกรุงศรีอยุธยาว่างดงามเหมือนเมืองพระอินทร์ดัง โคลงว่า

" อยุธยาเยี่ยงฟ้า	ลงดิน แลฤา
อำนาจบุญเพรงพระ	ก่อเกื้อ
เจดีย์ล่ออินทร์	ปราสาท
ในทานทองแล้วเนื้อ	นอกโลรม" ¹⁵

สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสได้พรรณาคความงามของ เมืองพรหมนครไว้คล้ายคลึง
กันว่า

" อาจผจญวิอิน	ทรอันเทพนฤมาน
มหามหาเอาฬาร" ¹⁶	

นอกจากนั้น ในลิลิตเตลงพ่าย กวีได้เปรียบข้างทรงของสมเด็จพระนเรศวรว่างดงาม
เหมือนข้างไอยรา ซึ่งเป็นข้างทรงของพระอินทร์ว่า

" ไอยราฤทธิ์เลิศล้ำ	ฤาติน
ตั่งพาหนะอินทร์	เอี่ยมฟ้า
อาจค้ำชอรินทร์	รอุษี้น
ชายุศิกฮิกหาญกล้า	กลั่นแก้วกลางสมร " ¹⁷

อย่างไรก็ตาม สมบัติอันงดงามในเมืองพระอินทร์แม้ว่าจะงามเลิศล้ำปานใดก็ไม่สามารถ
ขจัดบรรเทาความทุกข์ของกวีที่ต้องพลัดพรากจากคนรักให้สร่าง โศกได้ กวีได้เปรียบเทียบความทุกข์
อันสาหัสสากรรจ์ของตนว่า แม้จะให้ไปอยู่บนสวรรค์ชั้นพรหมและได้อยู่บนพระแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์
อันงดงามของพระอินทร์ก็ไม่สามารถจะคลายความโศกของตนได้ ดังปรากฏในโคลงทวาทสมาสว่า

¹⁵ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2, หน้า 513.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 118.

¹⁷ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตเตลงพ่าย, หน้า 20.

" อักขนิษฐ์เลื่อง โลกล้ำ	โสฬส
บัณฑิตกัมพลอินทร์	อาสน์แก้ว
เมรุทองรองทศ	ศากาศย์
ฤา อาจทรงทุกข์แผ้ว	ที่ตรอม " ¹⁸

1.4 เทวดาคือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คนไทยเชื่อว่าเทวดาคือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถบันดาลความสุขและป้องกันภัยพิบัติให้แก่มนุษย์ได้

ในเรื่องลิลิตพระลอ เมื่อพระลอทูลลาพระราชมารดาไปหาพระเพื่อนพระแพง ครั้นพระนางไม่สามารถติดตามพระโอรสได้จึงขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ช่วยคุ้มครองภัยแก่พระโอรส ในจำนวนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่กล่าวถึงนั้นมีพระอินทร์ปรากฏอยู่ด้วยว่า

" ขอฝากฝูงเทพไท้	ภูมินทร์
อากาศพฤษกษาสินธุ์	ปากว่าง
อิศวรนารายณ์อินทร์	พรหมเมศ์กิติ
ช่วยรักษาเจ้าข้าง	อย่าให้มีภัย " ¹⁹

และด้วยอำนาจคำอ้อนวอนของพระนาง พระลอสามารถเดินทาง ไปหาพระเพื่อนพระแพง ได้อย่างปลอดภัย

เรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์²⁰ เมื่อพระสมุทรโฆษเกาะขอนไม้และพลัดพราจากนางพินทุมดี ออกสู่ทะเล นางมณีเมขลาเทพประจักษ์มหาสมุทรออกตรวจตราทะเลเห็นพระสมุทรโฆษเกาะขอนไม้วายน้ำอยู่ จึงได้อุ้มพระสมุทรโฆษขึ้นฝั่ง ทำให้พระสมุทรโฆษรอดตายได้อย่างปาฏิหาริย์

กลอนลิวิบุลกิตติ²¹ ระบุว่า มเหสีท้าวยศเกียรติชื่อพระนางศิริมดี ทรงสมათานศีลอย่างเคร่งครัดเพื่อต้องการจะได้โอรสธิดา ด้วยอำนาจการบำเพ็ญศีลของพระนางทำให้พระอินทร์

¹⁸ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2, หน้า 694.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, เล่ม 1, หน้า 384.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, เล่ม 2, หน้า 296.

²¹ เรื่องเดียวกัน, เล่ม 3, หน้า 370-371.

ทราบพระประสงค์ของพระนางและได้ไปอาราธนาพระโพธิสัตว์ให้ไปจุติปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนาง ยังผลให้พระนางได้พระโอรสสมความปรารถนา

เรื่องขุนช้างขุนแผน เมื่อเณรแก้วขอร้องให้สายทองเป็นสื่อชักให้ได้นางนิมพิลาไลเณรแก้วเปรียบนางสายทองว่า เหมือนพระอินทร์ที่ช่วยดับทุกข์ของตนได้ว่า

"อันเณรน้องเหมือนกระต่ายหมายจันทร์	อยู่ดินฤาจะคืบขึ้นไปได้
แต่ตรอมตรอมผอมร่างก็บางไป	ด้วยทางไกลกลางทาวเมื่อคราวปอง
ได้องค์อินทร์และสิ้นสำเร็จตรม	จะได้ชมกระต่ายสวรรค์จันทร์ผยอง
อินทราอุปมาเหมือนสายทอง	นิมพ้องเหมือนกระต่ายในวงจันทร์" ²²

นายนรินทร์ธิเบศร์ เมื่อรำพันถึงคนรักของตนซึ่งอยู่ห่างไกลกันทำให้มีความทุกข์โศกแล้วได้กล่าวตัดพ้อท้าวสหสนันย์หรือพระอินทร์รวมทั้งพระนารายณ์ที่ไม่ช่วยเหลือตนว่า

" พันเนตรภูวนารถตั้ง	ตาระวัง ไตฮ่า
นักตร์สิ้นแปด โสัดตั้ง	อันฮื้อ
กฤษณินทร เลอหลัง	นาคหลับ ฤาพ้อ
สองพิโยคร่ำฮื้อ	เทพท้าวทำเมิน " ²³

1.5 เทวดาคุ้มครองผู้ประพฤติธรรม วรรณกรรมไทยกล่าวตรงกับคติทางพุทธศาสนา คือ เทวดาชั้นฉกามาพจรให้ความคุ้มครองผู้ประพฤติธรรมดังปรากฏในเรื่อง ไชยเชษฐา²⁴ พระอินทร์เนรมิตดอกบัวมารับนางจำปาทองที่กระโดดหมายจะให้จระเข้กิน และบรรดาลให้ดอกบัวเป็นจักรกรตตัดลิ้นจระเข้ขาดจนตาย ซึ่งเป็นที่มาของความเชื่อว่าจระเข้ไม่มีลิ้น

นอกจากพระอินทร์จะคุ้มครองผู้ประพฤติธรรมแล้ว บางครั้งพระองค์ก็ลงโทษผู้ปฏิบัติผิดด้วย ดังปรากฏในเรื่องจันทโครบ ซึ่งกล่าวถึงนางโมราที่มีนิสัยไม่ซื่อตรงต่อสามี และช่วยโจรประหารชีวิตสามีจนโจรเองก็รังเกียจนาง พระอินทร์แปลงกายเป็นเหยี่ยวมาลงใจนาง

²² กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน (ธนบุรี: รุ่งวัฒนา, 2513), หน้า 70.

²³ นรินทร์ธิเบศร์(อิน), โคลงนิราศนรินทร์ (กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว, 2528), หน้า 29.

²⁴ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอก, หน้า 277.

นางก็แสดงนิสัยไม่เชื่อตรงให้ปรากฏอีก พระอินทร์จึงสาปให้นางเป็นชะนี เป็นการลงโทษที่นาง
ประพฤตินิด และทำให้คนทั่วไปเชื่อว่าชะนีมีแต่ตัวเมีย และร้องหาตัวผู้ตลอดเวลา ดังความว่า

" แต่ผู้รักแล้วยังยกกระบวณบิด	มาปลงจิตให้อ้ายโจรภิรมย์สม
พอโจรจตุรัสแล้วร้างชม	ยังไม่สับสนกะใจฤาไรเจียว
สองมนุษย์แล้วมิหนำยังซ้ำสัตว์	พอแก้ขัดเซ็ดพันที่คันเขี้ยว
มิงฆ่าผิวเสียจนตัวต้องเดี้ยว	จะซ้ำเหยี่ยวเข้าเป็นสามยามกันดาร
กูเป็นเจ้าดาวตึงส่ววิมานมาศ	อันสัญชาติหญิงร้ายไม่หมายสมาน
กูรู้เช่นอยู่ว่าเป็นกาลีสาล	จะประจานไว้ให้แจ้งทั้งโลกา
ว่าหญิงกาลีนีกาลีสทวิป	จนสิ้นชีวิมิให้ชายปรารณา
ให้ฝูงค่างกลางดงเป็นภัสตา	ชาวโลกาให้เขาเรียกชะนีนาง "25

เมื่อลงโทษนาง โมราแล้ว ต่อมาพระอินทร์จึงได้ช่วยชุบชีวิตจันทโครบคิน

1.6. เทวดาเป็นผู้มีบุญ ตามหลักพุทธศาสนากล่าวไว้ว่า ผู้ที่เกิดเป็นเทวดา
ในเทวโลกนั้นจะต้องเคยสร้างบุญกุศลในชาติก่อน ผลบุญนั้นจะนำส่งให้ไปเกิดเป็นเทวดา
เทวดาทุกองค์จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้มีบุญ ความเชื่อฝังตรึงอยู่ในใจของคนไทยตลอดมา

กวีเองก็เชื่อว่า เทวดาเป็นคณผู้มีบุญดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระมลัยคำหลวง²⁶
ตอนที่พระมลัยได้เห็นเทวดาและบริวารพากันไปนมัสการพระเจดีย์จุฬามณี เทวดาเหล่านั้น
ล้วนมีลักษณะและบริวารต่าง ๆ กัน พระมลัยจึงถามพระอินทร์ว่า เทวดาองค์นั้น ๆ ชาติก่อน
ได้ทำบุญอย่างไรจึงได้มาเกิดในสวรรค์ชั้นนี้ พระอินทร์ก็เล่าเรื่องถวายว่า เทวดาองค์หนึ่งชาติ
ก่อนเป็นคนยากจนอยู่ในอนูราชปุระ ได้เที่ยวเก็บกวาดทรายมาก่อเป็นพระเจดีย์แล้วกราบไหว้
ครั้นตายไปได้มาเกิดเป็นเทพบุตรมีนางฟ้าแสนหนึ่งเป็นบริวาร จากผลความเชื่อนี้คนไทยเรามี
ประเพณีทำบุญก่อบพระทรายเพื่อทำบุญกุศลเช่นเดียวกัน

²⁵ พ.ณ. ประมวลถาวรค, ประวัติคำกลอนสุนทรภู่ (พระนคร: แพร่พิทยา, 2499),
หน้า 127.

²⁶ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3, หน้า 157.

1.7 เทวดามีภรรยา ตามหลักฐานที่ปรากฏในพุทธศาสนา เทวดาชั้น
ฉกามาพจรมีนางฟ้าสวยงามเป็นบริวารจำนวนมากนับเป็นเรือนแสนองค์ คนทั่วไปมักเข้าใจว่า
นางฟ้าเหล่านั้นล้วนเป็นนางบำเรอของเทวดา จึงทำให้เข้าใจว่า เทวดาเป็นผู้มีภรรยา
มากอีกด้วยในเรื่อง โคลงกำสรวลศรีปราชญ์ว่า

" โลมแมจ๊กฝักฟ้า	เกรงอินทร์ หยอกนา
อินทรท่านเทอกโถมเอา	สู้ฟ้า
โถมแมจ๊กฝักดิน	ดินท่าน แล้วแฮ
ดินฤชตเจ้าทล้า	สู้สี่สองสี่ "27

โคลงบทนี้แสดงความเชื่อว่า พระอินทร์เป็นคนเจ้าชู้มีภรรยามากถึงขนาดกวีไม่กล้าจะบอก
ฝักคนรักของตนไว้กับพระอินทร์ด้วยเกรงว่าพระองค์จะเกี่ยวพาราสิแล้วพานางไปสู่สวรรค์ชั้นฟ้า

1.8 เทวดามีสภาพไม่ยั่งยืน ตามหลักฐานในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนากล่าวว่า
เทวดาเป็นสัตว์โลกพวกหนึ่งที่ยังไม่สามารถละกิเลสได้หมดสิ้น ดังนั้นภาวะเทวดาจึงเป็นสิ่งไม่จริง
ยั่งยืน ความเชื่อปรากฏในเรื่องรามเกียรติ์ ตอนท้าวจักรพรรดิรับสั่งให้โทรหาฤกษ์เพื่ออภิเษก
ไพนาสุริยวงศ์ขึ้นครองลงกา โทรไม่พบศุภฤกษ์ พบแต่ยามว่า

" มาตรมั่นถึงองค์อมรินทร์	เป็นปืนฝูงเทพเทวดา
ก็จะจตุไปจากสถาน	ไม่ต้องอยู่นานในยศธา "28

ฝ่ายท้าวจักรพรรดิเองทรงฝันร้าย พระองค์อาราธนาพระปรเมศรดาบสมาทนาย
ดวงพระชะตา ดั่งข้อความว่า

" พระเคราะห์ใหญ่เข้าเรือนไพร่สิ้น	ถึงองค์อินทร์ก็ไม่พ้นอาสัญ "29
-----------------------------------	--------------------------------

ข้อความเหล่านี้แสดงถึงความเชื่อว่า เทวดาชั้นฉกามาพจรไม่ได้มีชีวิตอมตะ ที่แท้ยัง
เวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารนี้เอง

²⁷ เรื่องเดียวกัน, เล่ม 2, หน้า 516.

²⁸ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์ เล่ม 2, หน้า 806.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 896.

2. ให้ความรู้เรื่องเทวดาเชิงประวัติ

ความเชื่อเรื่องเทวดาชั้นฉกามาพจรนอกจากปรากฏในวรรณกรรมไทยในฐานะเป็นตัวละครแล้วยังได้ปรากฏเพื่อให้ความรู้ในเรื่องประวัติของเทวดาชั้นฉกามาพจรโดยตรง วรรณกรรมบางเรื่องกล่าวถึงเทวดาชั้นฉกามาพจรเพียงอย่างเดียวโดยนำประวัติตามที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนามากล่าวไว้ วรรณกรรมบางเรื่องให้ความรู้เรื่องเทวดาร่วมกับเรื่องอื่นๆ เช่น เรื่องมณุษย์ชาติ เปเรต อสุรกายและพรหม เป็นต้น ถือว่ากวีได้ช่วยเผยแพร่ความรู้ทางพุทธศาสนาแก่ประชาชนทุกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่คนที่อ่านหนังสือไม่ได้ เนื่องจากในสมัยก่อนมีคนไม่รู้หนังสืออยู่เป็นจำนวนมาก การที่กวีพยายามนำความรู้ทางพุทธศาสนาเรื่องเทวดาชั้นฉกามาพจรหรือรวมทั้งเรื่องอื่น ๆ มาเสนอให้คนทั่วไปได้อ่านและเข้าใจได้ในระยะเวลาอันสั้น เป็นการแสดงออกถึงความเชื่อและความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง เพราะนอกจากผู้อ่านจะได้รับความรู้ทางศาสนาอันเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตแล้วยังได้รับความเพลิดเพลินในสำนวนโวหารอันไพเราะที่กวีนำมาเรียบเรียงทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ด้วยเหตุนี้เองทำให้คนไทยได้รับความรู้เรื่องเทวดาชั้นฉกามาพจรกันอย่างแพร่หลาย

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เทวดาชั้นฉกามาพจรซึ่งปรากฏในวรรณกรรมไทยในลักษณะนี้ กว้างขวางเพื่อให้สาระความรู้เชิงประวัติเป็นสำคัญ งานวรรณกรรมไทยในแนวนี้มี 5 เรื่อง คือ

2.1 ไตรภูมิพระร่วง

ไตรภูมิพระร่วงจัดเป็นวรรณกรรมทางศาสนาที่สำคัญเรื่องแรกของไทย ซึ่งพญาลิไททรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเพื่อเป็นแนวในการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชน โดยเน้นเรื่องบุญ บาป และผลกรรมที่จะได้รับโดยกล่าวว่า ถ้าทำดีก็ได้ดีตอบแทน ถ้าทำชั่วก็ได้ชั่วตอบแทน เนื้อหาของเรื่องไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงภูมิ 31 ภูมิ ดังนี้

- ก. กามภูมิ มี 11 แบ่งออกเป็น 2 คือ
 1. อบายภูมิ 4 ได้แก่ นรกภูมิ ตริจจานภูมิ เปตภูมิ และอสุรกายภูมิ
 2. กามสุคติภูมิ มี 7 ได้แก่ มนุสสภูมิ 1 และกามาพจรภูมิ 6
- ข. รูปภูมิ 16 ได้แก่ รูปพรหม 16 ชั้น
- ค. อรูปภูมิ 4 ได้แก่ อรูปภูมิ 4 ชั้น

เรื่องไตรภูมิพระร่วง ถือว่า เป็นหนังสือที่ให้ความรู้เรื่องเทวดาชั้นฉกามาพจรได้ดี รongมาจากการศึกษาคัมภีร์ทางพุทธศาสนาโดยตรง ผู้เขียนได้บรรยายคุณสมบัติของเทวดาไว้ว่า ผู้ใด ทำบุญได้ไปเกิดเป็นเทวดา มีปราสาท แก้ว แหวน เงินทองสมบัติ เป็นอนเนก เกิดและโตทันที ประดับด้วยเครื่องอาภรณ์อันรุ่งเรือง มีรูปโฉมเหมือนหนุ่มสาวตลอดชีวิต ร่างกายบริสุทธิ์สะอาด ไม่มีกลิ่นเหม็นใด ๆ เลย สามารถเนรมิตตนให้เล็กใหญ่ได้ตามความต้องการ บริโภคอาหารทิพย์ ไม่มีพยาธิเบียดเบียน และมีความสุขสำราญเป็นนิจ

ผู้เขียนได้บรรยายภูมิของเทวดาชั้นฉกามาพจรว่า มี 6 ชั้นคือ

1. จาคุมหาราชิก เป็นสวรรค์อยู่เหนือขุนเขาคุณธรมีเมืองใหญ่ 4 เมือง ผู้ครองเมืองทั้ง 4 เรียกว่า ท้าวจตุโลกบาล คือ ทิศตะวันออกมีท้าวธตรฐเป็นหัวหน้าของเทวดา ทิศตะวันตกมีท้าววิรูปักษ์เป็นหัวหน้าของพวกครุฑและนาค ทิศใต้มีท้าววิรุฬหกเป็นหัวหน้าของพวก กุมภัณฑ์ ส่วนทิศเหนือมีท้าวไพศพเป็นใหญ่เหนือยักษ์ทั้งหมด
2. ดาวดึงส์ ตั้งอยู่บนยอดเขาพระสิเนรุ มีพระอินทร์เป็นใหญ่ เทวโลกชั้นนี้ พรรณาไว้อย่างเลิศเลอทุกประการ และเป็นยอดปรารถนาของมนุษย์ปฤชณทั่วไป
3. ยามา มีท้าวสุยามเป็นใหญ่
4. ดุสิต มีท้าวสันดุสิตเป็นหัวหน้า ชั้นนี้เป็นที่อยู่ของเทวดาผู้ฝึกฝนในการฟังธรรม พระพุทธเจ้าทุกองค์ก่อนที่จะเสด็จมาอุบัติใน โลกมนุษย์จะอยู่ชั้นนี้ก่อนเสมอ
5. นิมมานรดี เป็นที่อยู่ของเทวดาที่มีความปรารถนาสิ่งใดก็สามารถเนรมิตเองได้
6. พรนิมิตตสวรรค์ เป็นชั้นที่ประเสริฐด้วยสุขสมบัติยิ่งกว่าสวรรค์ชั้นใด ๆ เทวดา ชั้นนี้เมื่อต้องการโภคสมบัติใด เทวดาอื่น ๆ จะเนรมิตให้ตามความต้องการ สวรรค์ชั้นนี้ทั้ง เทวดาและมาร ผู้เป็นใหญ่เหนือเทวดา คือ ท้าวพรนิมิตตสวรรค์ ผู้เป็นใหญ่เหนือหมุมาร คือ พญาวสวัตตีมาร

2.2 สมบัติอมรินทร์ค้ำกลอน

วรรณกรรมเรื่องสมบัติอมรินทร์ค้ำกลอน แต่งโดยเจ้าพระยาพระคลัง(หน) ขณะมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงสรวิชิตรับราชการอยู่ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เรื่องนี้ให้ สาระความรู้เกี่ยวกับเทวดาชั้นฉกามาพจร ผู้แต่งกล่าวถึงเทวดาเพียงองค์เดียวคือ พระอินทร์ และ เรียกชื่อพระอินทร์ว่า อมรินทร์ นอกจากจะกล่าวถึงพระอินทร์แล้ว สิ่งที่ผู้แต่งต้องการ

เน้น คือ สมบัติของพระอินทร์ตามชื่อเรื่องนั่นเอง

เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้เริ่มพรรณนาเรื่องนี้ โดยกล่าวถึงความงามของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ว่า ลอยเด่นอยู่ในท้องฟ้า ด้วยการ " เอาสูงพื้นหมื่นแสนพระเมรุมาศ เป็นอาสนทองรองดาวดึงส์"³⁰ ซึ่งหมายถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้นตั้งอยู่บนเขาพระสุเมรุแสนลูก ส่วนปราสาทเวชยันต์ที่สถิตของพระอินทร์นั้นเจ้าพระยาพระคลัง (หน) พรรณนาไว้ว่า สูง 7 ชั้น มีต้นกัลปพฤกษ์ชั้นประดับให้ความร่มรื่นใจว่า

" หนึ่งแถวไม้กามพฤกษ์ที่นักทพิษ จะนับแสนแทนสิบก็เกินถวิล
มีทรายทองรองรับเป็นพื้นดิน ประพรมลินธุ์เสาวรสจรงใจ
กำแพงแก้วแล้วล้วนทั้งเจ็ดชั้น ตาลสุวรรณร่มรื่นเรื่องไสว
เมื่อลมพัดก็สะบัดสำเนียงใบ เฉลิมไสตฤทัยดังดนตรี "³¹

ผู้แต่งพรรณนาธรรมชาติที่ประชุมของเทวดา โดยเน้นด้านความงามแทนที่จะกล่าวถึงความสำคัญของธรรมชาติ และพรรณนาถึงพระเจดีย์จุฬามณีตอนหนึ่งว่า

" ประดับด้วยราชวัติฉัตรแก้ว พรายแพรวลายทรงบรรจงสวรรค์
ระบายห้อยพลอยนิลสุวรรณพรรณ เจ็ดชั้นเรียงรัตสันต์ดงาม
ตั้งฉัตรเศวตพรหมเศศรรโลงส์ เมื่อกันทรงพุทธานิเชกษณาม
ยังดวงจันทร์พันแสงสมัยยาม อร่ามทองแกมแก้วอลงกรณ์"³²

พรรณนาถึงไม้ปาริชาติ ว่า

" มีพระยาไม้ปาริชาติ ประจำเชิงเมรุมาศมหิศวรรย์
สูงร้อยโยชน์ยิ่งไม้ในทิมวันต์ ทรงสุคันธ์ทิพรสขจร"³³

³⁰ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), สมบัติอมรินทร์คำกลอนและกาพย์คำกลอน (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, 2504), หน้า 17.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

ผู้แต่งพรรณนาพระที่นั่งมณฑลพิลาอาสน์ขององค์อมรินทราธิราชว่า หน้า 15 โยชน์ กว้าง 20,000 โยชน์ ยาว 60,000 โยชน์ มีสีแดงกำ นอกจากนี้ได้พรรณาสระโบทกษณินว่า เมื่อต้องการจะอาบน้ำก็จะพุ่งละอองผอยออกมาทันที และพรรณานุกุทยานันท์วันว่า มีไม้ดอกไม้ผลเป็นอันมาก ซึ่งความรู้เหล่านั้นผู้แต่งได้รายละเอียดมาจากอรรถกถาธรรมบทและพรรณาสาริมเข้าไปบ้าง เพื่อให้วรรณกรรมเกิดความไพเราะยิ่งขึ้น กล่าวได้ว่า เรื่องราวของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) แต่งนี้มีเนื้อหาคล้ายกับที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงเพราะต่างก็เอาเค้าเรื่องมาจากอรรถกถาธรรมบทเหมือนกัน

เมื่อพรรณาคความงามของสมบัติต่าง ๆ ของพระอินทร์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้ว เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้กล่าวถึงพระอินทร์ตอนตามนางสุชาดา ซึ่งตรงกับในอรรถกถาธรรมบทว่า นางสุชาดาเคยเป็นพระชายาเอกของพระอินทร์ แต่เมื่อพระอินทร์ได้มาครอบครองดาวดึงส์ นางไม่ได้กลับชาติมาเกิดเป็นพระชายาของพระอินทร์เหมือนชายาองค์อื่น ๆ คือ นางสุจิตรา นางสุนันทาและนางสุธรรมาเพราะนางเคยทำบาปจึงต้องเกิดไปเป็นราชธิดาของอสูรชื่อ ท้าวเวปจิตติ ต่อมาพระบิดาได้ทำพิธีสุมพริกกับอสูรหนุ่ม ๆ โดยเชิญอสูรหนุ่ม ๆ มาให้นางเลือกเป็นคู่ครอง พระอินทร์ได้แปลงร่างมาในพิธีด้วยนางเลือกพระอินทร์และได้ไปครองรักกันที่ชั้นดาวดึงส์ตามเดิม

2.3 พระปฐมสมโพธิกถา

วรรณกรรมเรื่องพระปฐมสมโพธิกถาเป็นพระนิพนธ์ของพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส พระองค์ทรงนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. 2387 พระปฐมสมโพธิกถาเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติของพระพุทธเจ้าคล้ายกับที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ผู้ที่นิพนธ์ได้นำมาเรียบเรียงเป็นความเรียงร้อยแก้วโดยใช้สำนวนโวหารได้อย่างไพเราะและจัดเป็นหนังสือประเภทความเรียงที่ดีที่สุดเล่มหนึ่ง

กวีแบ่งเนื้อหาออกเป็นปริจเจตทั้งหมด 29 ปริจเจตด้วยกัน กวีตั้งชื่อปริจเจตไว้เพื่อความสะดวกในการศึกษา เช่น ปริจเจตที่ 1 เรียกว่าวิวาหรงคปริวรรต ปริจเจตที่ 2 เรียกว่าตุลิตปริวรรต เป็นต้น พระปฐมสมโพธิกถาแม้ว่าจะเป็นเรื่องพุทธประวัติแต่ก็ให้ความรู้เรื่องเทวดาชั้นฉกามาพจรที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาได้ดีพอสมควร

เทวดาชั้นฉกามาพจรที่กล่าวถึงในเรื่องนี้ ได้แก่ เหตุการณ์ในพิธีแต่งงาน

ของพระสิริสุทโธทนะกับพระสิริมหามายาราชกุมารี มีพระอินทร์และวิสุกรรมเทพบุตรมาร่วม
ในพิธีพร้อมด้วยนางสุชาดาเทพอัปสรซึ่งถือทิพยภูษาไปให้แก่กษัตริย์ทั้ง 2 องค์ นางสุชาดา
เทพอัปสรทำหน้าที่จูงพระหัตถ์เจ้าสาว พรหมชั้นสุททาวาสจูงพระหัตถ์ของพระสิริสุทโธทนะ
ท้าวสหสังข์เนปาทินวิไชยุตมมหาสังข์ทักษิณาวัฏ ส่วนปัญจลิสเทพบุตรตีตนิณสามสายถวาย³⁴

ต่อมากล่าวถึงพระตถาคตซึ่งเสวยพระชาติเป็นท้าวสันตสิติอยู่ในเทวโลกและได้รับอาราธนา
จากหมู่เทวดาให้เสด็จลงไปจุติในมนุษย์โลกเพื่อจะได้ช่วยเหลือมนุษย์โลกและเทวโลกให้พ้นจาก
ห้วงแห่งวิภวสังสาร พระองค์จึงเสด็จไปถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางสิริมหามายา
ขณะที่พระนางทรงพระครรภ์ ท้าวมหาราชทั้ง 4 ถือนพระขรรค์คอยอารักขาร่วมกับท้าวจตุมหาราช
ในหมื่นจักรวาลรวมเป็น 40,000 องค์³⁵

เมื่อพระกุมารประสูติ ท้าวมหพรหมรับก่อนแล้วท้าวจตุมหาราชรับจากพระพรหมอีกทอด
หนึ่ง ฝ่ายท้าวสุยามทรงถวายงานพัด ขณะที่พระกุมารเสด็จพระราชดำเนินได้ 7 ก้าว
ท้าวจตุโลกบาลก็เอาแผ่นทองมารองรับพระบาท และเมื่อพระมหาสัตว์เสด็จทรงสนานในสระ
ท้าวอัมรินทร์สั่งให้วิสุกรรมเทพบุตรนำเครื่องทรงจากมนุษย์ไปประดับตกแต่งองค์พระมหาสัตว์³⁶

ขณะที่พระมหาสัตว์เสด็จหนีออกจากวัง โดยทรงม้าก็ณระกะท้าวจตุโลกบาลต่างมีความพิศุขินดี
มากได้ไปแวดล้อมประจำเข้ามาทั้ง 4 เมื่อพระมหาสัตว์ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยาอย่างออกอุษฏแล้ว
แต่ยังไม่สามารถค้นพบสังัจจธรรมและคิดว่าไม่ใช่หนทางจึงดำริหาทางอื่นต่อไป สมเด็จอัมรินทร์
จึงเสด็จมาตีตนิณสามสายถวายจนพระมหาสัตว์กลับได้พระสติ เลิกทรมานร่างกาย³⁷

วันหนึ่งนางสุชาดาบุตรกุมารมีคิดจะทำนพิธีกรรมบวงสรวงแก่เทวดาจึงได้กว่นข้าวมธุปายาส
ท้าวจตุโลกบาลมารักษาทิศทั้ง 4 ทิศ มหาพรหมเอาเศวตฉัตรมากันให้ สมเด็จอัมรินทร์

³⁴ กรมพระปรมาธิบดีชิโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา (พระนคร: การศาสนา, 2505), หน้า 32.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 142.

ทรงไล่ฟัน ส่วนเทพเจ้าองค์อื่นในหมื่นโลกธาตุก็นำเอาไอชะทิมพ์มาปรุงแต่งมรุธา यसัน³⁸

ขณะที่พระมหาสัตว์จะเสด็จไปประทับใต้ต้นโพธิ์ ท้าวสัทม์บตีพรหมกันเสวตฉัตรให้

ท้าวอัมรินทร์ราชทรงเป่าสังข์มหาวิชัยยุทธส่วนปัญจสิขเทพบุตรบรรเลงพิณกัมภีระถวาย แต่เมื่อพญามารยกพลโยธามา เทวดาเหล่านั้นต่างพากันหนีไปหมดสิ้น ครั้นพระมหาสัตว์ทรงชนะมารแล้ว เทวดาเหล่านั้นจึงได้กลับมาเฝ้าแวดล้อมพระมหาสัตว์อีก³⁹

พระปฐมสมโพธิกถา กล่าวตรงกับอรรถกถาธรรมว่า เมื่อพระนุทธเจ้าทรงพระมานชฎิล 3 คนพี่น้อง ท้าวจตุมหาราชและท้าวลักกะได้มาเฝ้าและฟังธรรมในสำนักของพระองค์⁴⁰ และคอยช่วยเหลือพระนุทธเจ้าในกิจอื่น ๆ ด้วย เมื่อพระตถาคตทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์ก็เช่นเดียวกัน

เมื่อพระนุทธเจ้าเสด็จลงจากดาวดึงส์ ท้าวโกสัยกัณณมิตบัน ไตทินย์ 3 ชั้นลงจากเทวโลก เทวดาชั้นฉนภามานจรที่ร่วมส่งเสด็จในครั้งนั้นมี ท้าวอัมรินทร์ราช ปัญจสิขคันธพเทพบุตร ท้าวสันตุลิต ท้าวสุยามและมาตลีสังคหเทพบุตร⁴¹

ในเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระอริยสาวก เทวดาชั้นฉนภามานจรมีท้าวจตุมหาราช ท้าวลักกะ ท้าวสันตุลิตและท้าวสุยามได้เคยลงไปเพื่อปรนนิบัติรับใช้พระสารีบุตรเถระขณะอาพาธ แต่ถูกพระเถระบอกปฏิเสธ ในข้อความตอนนั้นคล้ายคลึงกับบาลีอยู่บ้างตรงที่ในคัมภีร์พุทธศาสนาเมื่อกล่าวถึงท้าวสุยามซึ่งเป็นเทวดาองค์สุดท้ายก็จะใช้คำว่า เป็นต้น แต่ในปฐมสมโพธิกถากล่าวถึงเทวดา 4 ชั้นเท่านั้น⁴²

เหตุการณ์ตอนท้ายในเรื่องพระปฐมสมโพธิกถาได้แก่เมื่อพระตถาคตกำลังเข้าสู่ปรินิพพาน ท้าวมัชวานได้ลงมาเฝ้าและกล่าวพระคาถาว่า อนิจจา วต สงขารา เป็นต้น และเมื่อแบ่งพระสรีรธาตุของพระนุทธเจ้า ท้าวลักกะได้นำพระทักษิณเทวธาตุ (พระแก้วแก้ว) เบื้องขวา

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 147.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 154-167.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 266.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 437.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 454.

ซึ่งโททพรหมณ์ซ่อนไว้ใต้มวยผมไปไว้ในพระจุฬามณีเจดีย์บนเทวโลกชั้นดาวดึงส์⁴³

2.4 ไตรภูมิโลกวิจิตร

วรรณกรรมเรื่อง ไตรภูมิโลกวิจิตร พระยาธรรมปรีชา(แก้ว)แต่ง เมื่อ พ.ศ. 2345 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เรื่องนี้นับเป็นหนังสือสำคัญที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาที่มีความยาวมากเรื่องหนึ่ง มีชื่อเรียกกันหลายชื่อ เช่น เถภูมิกถา หรือ ไตรภูมิกถาบ้าง ไตรภูมิโลกวิจิตรกถาหรือไตรโลกวิจิตรบ้าง แต่ชื่อที่นิยมเรียกกันส่วนมากได้แก่ ไตรภูมิฉบับหลวง เรื่องนี้เป็นหนังสือที่มีเค้าโครงอย่างเดียวกันกับไตรภูมิพระร่วงพระราชนิพนธ์ของพญาสิทธิแห่งกรุงสุโขทัย ลักษณะคำประพันธ์คล้ายคลึงกับหนังสือเวสสันดรชาดกคือ ยกภาษาบาลีก่อนแล้วจึงบรรยายความด้วยร้อยแก้วธรรมดาทำนองเทศนาโวหาร พร้อมทั้งแทรกข้อปัญหาและวิสัยชนาปัญหาต่าง ๆ อย่างพิสดาร⁴⁴

ไตรภูมิโลกวิจิตร แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ภาค คือ

- ก. ภาคมนุสสกถา ว่าด้วยที่อยู่ของมนุษย์
- ข. ภาคนิรียกถา ว่าด้วยนรกแดนทรมานของผู้ประพฤติชั่ว
- ค. ภาคเทวดากถา ว่าด้วยสวรรค์ชั้นต่างๆและบรรยายเรื่องเทวดาอย่างละเอียด
- ง. ภาควิสุทธิกถา ว่าด้วยข้อปฏิบัติอันเป็นแนวทางให้ถึงธรรมบริสุทธิ์จนบรรลุ

พระนิพนธ์

อนึ่ง ในภาคเทวดากถานั้น พระยาธรรมปรีชา(แก้ว)แบ่งออกเป็น 3 ตอนคือ เทวโลกกถา รูปพรหมกถา และอรุปรหมกถา ในส่วนเทวโลกกถาท่านได้กล่าวถึงเทวดาว่า มี 2 ประเภทคือ กุμμเทวดา ได้แก่ ผู้ที่อยู่บนพื้นดิน ต้นไม้ และภูเขา เป็นต้น และอากาศัญญูเทวดา ได้แก่ ผู้ที่อาศัยในทิพย์วิมานลอยอยู่ในอากาศเริ่มตั้งแต่เทวดาชั้นจาตุมหาราชิก เทวดาชั้นดาวดึงส์ เทวดาชั้นยามา เทวดาชั้นดุสิต เทวดาชั้นนิมมานรดี และเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 495-515.

⁴⁴ พระยาธรรมปรีชา (แก้ว), ไตรภูมิโลกวิจิตร (กรุงเทพฯ: การศาสนา, 2521), หน้า 4.

2.5 ภูมิโวลานีน

เรื่องภูมิโวลานีน เป็นวรรณกรรมที่เรียบเรียงโดยพระศรีสุทธีโสภณ (วิลาศ ญาณวโร) เรื่องนี้ได้รับรางวัลชนะเลิศบทประพันธ์ประเภทร้อยแก้วจากธนาคารกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ.2511 ภูมิโวลานีนให้ความรู้เรื่องเทวดาอย่างกว้างขวางคล้ายคลึงกับเรื่องไตรภูมิกถา ดังที่กล่าวมาข้างต้น

ผู้แต่งได้กล่าวถึงเทวดาในสวรรค์ 6 ชั้นซึ่งปรากฏอยู่ในบทที่ 6 และกล่าวถึงอย่างละเอียดโดยแบ่งเป็นชั้น ๆ ในแต่ละชั้นจะพูดถึงหัวข้อใหญ่สำคัญใกล้เคียงกันคือ ว่าด้วยสภาพทั่วไปของเทวโลกชั้นนั้น ๆ เทพผู้ใหญ่ซึ่งปกครองในเทวโลกแต่ละชั้น การปฏิบัติเพื่อไปเกิดในเทวโลกแต่ละชั้น โดยเฉพาะในชั้นดาวดึงส์ท่านได้พูดถึงสมบัติต่าง ๆ เช่น ส่วนนันทวัน สุธรรมเทวสภา เป็นต้น ในแต่ละชั้นผู้แต่งจะเล่าประวัติของเทพบุตร หรือเทพธิดาแทรก และประเด็นสุดท้ายผู้แต่งจะกล่าวถึงอายุของเทวดาชั้นฉกามาพจรไว้อย่างชัดเจน

เรื่องภูมิโวลานีนได้ช่วยให้ผู้ที่ต้องการจะทราบเกี่ยวกับเทวดาในพุทธศาสนาได้ดีพอสมควร ผู้วิจัยจึงจัดเรื่องนี้ว่าเป็นความเชื่อในเรื่องเทวดาที่ผู้แต่งต้องการให้เป็นความรู้ประกอบการศึกษา มากกว่าจุดมุ่งหมายอื่น ๆ เทวดาชั้นฉกามาพจรในเรื่องนี้จึงไม่ปรากฏฐานะเป็นตัวละครในเรื่องแต่อย่างใด

ศิลปกรรมไทย

ชาติไทยเป็นชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาเป็นเวลาช้านาน ชาวไทยได้สร้างผลงานทางด้านศิลปกรรมไว้เป็นมรดกแก่อนุชนเป็นอันมาก ในวิทยานิพนธ์จะกล่าวถึงผลงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับเทวดาซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. จิตรกรรม

ภาพจิตรกรรมในประเทศไทยซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์นั้นมีเป็นจำนวนมาก แต่ภาพจิตรกรรมที่เกี่ยวข้องกับเทวดาชั้นฉกามาพจรนั้น จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนา แหล่งที่พบภาพจิตรกรรมดังกล่าวมี 2 แหล่ง คือ ภาพจิตรกรรมฝาผนัง โบสถ์และวิหาร ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าสาเหตุที่พบภาพจิตรกรรมตามฝาผนัง โบสถ์และวิหารเพราะจิตรกรต้องการเสนอ

เรื่องราวประวัติของพระพุทธเจ้าและเรื่องราวของเทวดาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนานั้นเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่าชาวพุทธนอกจากจะนับถือพระรัตนตรัยแล้วยังมีความเชื่อในอำนาจของสิ่งลี้ลับและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ด้วย และภาพจิตรกรรมจากสมุดข่อยเท่าที่พบซึ่งเกี่ยวข้องกับเทวดามีภาพจิตรกรรมจากสมุดข่อยในสมัยกรุงศรีอยุธยาและจิตรกรรมภาพไตรภูมิบุราณฉบับกรุงธนบุรี อิทธิพลความเชื่อเรื่องเทวดาชั้นโลกาภาพจรที่ปรากฏทางจิตรกรรม ผู้วิจัยประมวลได้ 3 ประเภท คือ

1.1 ภาพเทวดาที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ การวาดภาพจิตรกรรมตามแนวนั้นจุดมุ่งหมายก็เพื่อแสดงประวัติของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก ส่วนภาพเทวดาเป็นเพียงภาพ ประกอบในฐานะที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า อิทธิพลความเชื่อเรื่องเทวดาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าแบ่งออกเป็น 2 สมัย คือ

1.1.1 ครึ่งพุทธกาล จากหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาพบว่า เทวดาได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้ามาโดยตลอด ตั้งแต่ก่อนพระองค์ประสูติจนกระทั่งปรินิพพาน อิทธิพลความเชื่อเรื่องเทวดาชั้นโลกาภาพจรที่ปรากฏทางจิตรกรรมอันเป็นเหตุการณ์ครึ่งพุทธกาลเท่าที่ประมวลได้มี 2 ประการ คือ

1.1.1.1 เทวดาเป็นบริวารของพระพุทธเจ้า ตามความเชื่อในพุทธศาสนา เทวดาเป็นผู้ที่ยังมีกิเลสจึงไม่ได้มีอิทธิพลเหนือพระพุทธเจ้าแต่อย่างใด ขณะเดียวกันพระพุทธเจ้าทรงเป็นสัพพัญญูเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ดังนั้น เทวดาจึงเป็นเสมือนบริวารของพระพุทธเจ้า นอกเหนือจากพุทธบริษัท 4 จำพวก คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ภาพจิตรกรรมที่ปรากฏได้แก่ ภาพพระอินทร์ที่กำลังถวายผลส้มแก่พระพุทธเจ้า ในขณะที่พระองค์ทรงประทับนั่งเสวยวิมุตติสุขที่ใต้ต้นอชปาลนิโครธ ซึ่งมีผลให้พระองค์ทรงถ่ายพระบังคลหนักได้อย่างปกติ ภาพที่ 1

ภาพที่ 1 พระอินทร์ถวายผลสมอแด่พระนุทธเจ้า

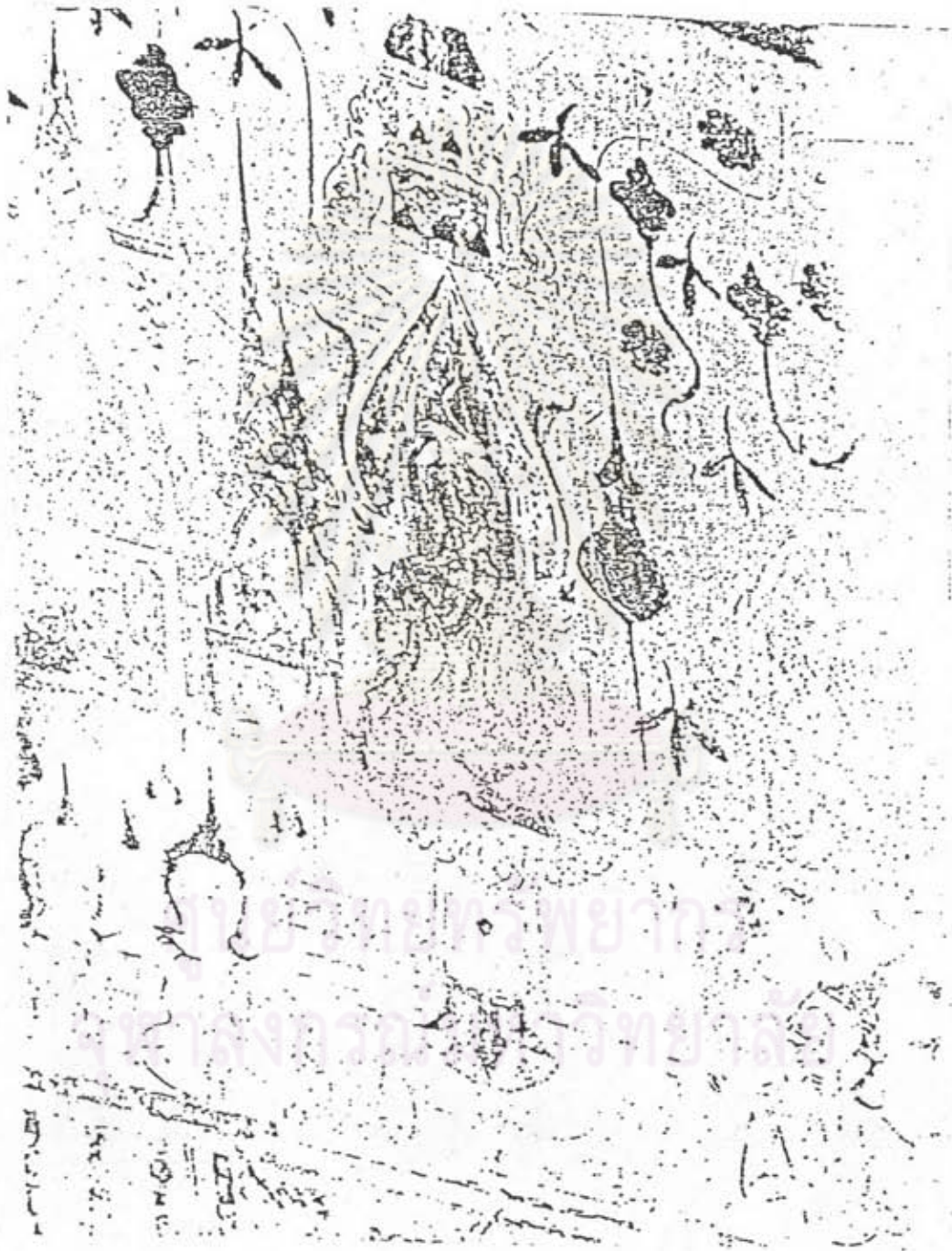
หลังจากที่พระองค์ทรงปราบพญามารและบริวารได้สำเร็จ เทวดาเป็นจำนวนมาก รวมทั้งพระพรหมก็ได้มาเฝ้าพระนุทธเจ้า ภาพที่ 2

เมื่อพระองค์ปรินิพพาน พระอินทร์และเทวดาเป็นจำนวนมากมาร่วมในพิธีถวาย พระเพลิงพระบรมศพ ภาพที่ 3

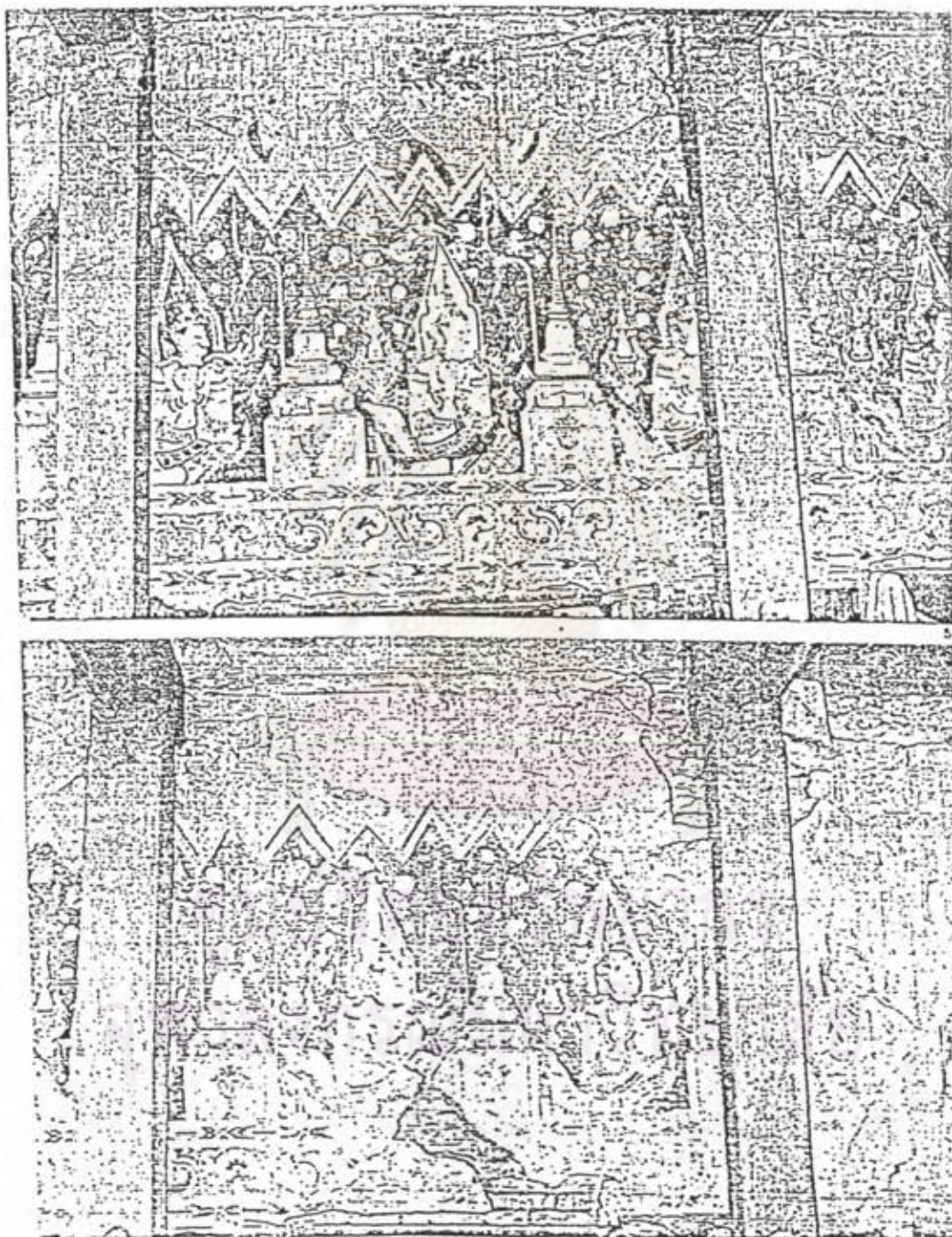
1.1.1.2 เทวดาเป็นผู้ไถ่กรรม เทวดาจัดเป็นสัตว์โลก ที่ยังเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสาร ดังนั้น เทวดาที่ไม่ลุ่มหลงด้วยกามคุณก็จะพากันไปเข้าเฝ้า พระนุทธเจ้าหรือพระอรียสาวกอื่น ๆ เพื่อสร้างกุศลบารมีและฟังธรรมจากสำนักของบุคคลเหล่านั้น ดังปรากฏจากภาพจิตรกรรมซึ่งเป็นภาพพระอินทร์และบริวาร ไปเข้าเฝ้าพระนุทธเจ้าถึงที่ประทับ

1.1.2 ครั้งอดีตชาติ จากการศึกษาคัมภีร์ทางพุทธศาสนา พบว่า ก่อนที่พระนุทธเจ้าจะได้มาตรัสรู้บุตรสมาสัมโพธิญาณนั้น พระองค์ต้องบำเพ็ญบารมีธรรมมา หลายร้อยชาติ และได้เสวยพระชาติเป็นสัตว์โลกชนิดต่าง ๆ มาแล้วเป็นอันมาก ดังปรากฏ ในชาดกต่าง ๆ และในพระชาติเหล่านั้นมักจะมีเทวดาเข้าไปเกี่ยวข้องเสมอ อิทธิพลความเชื่อ

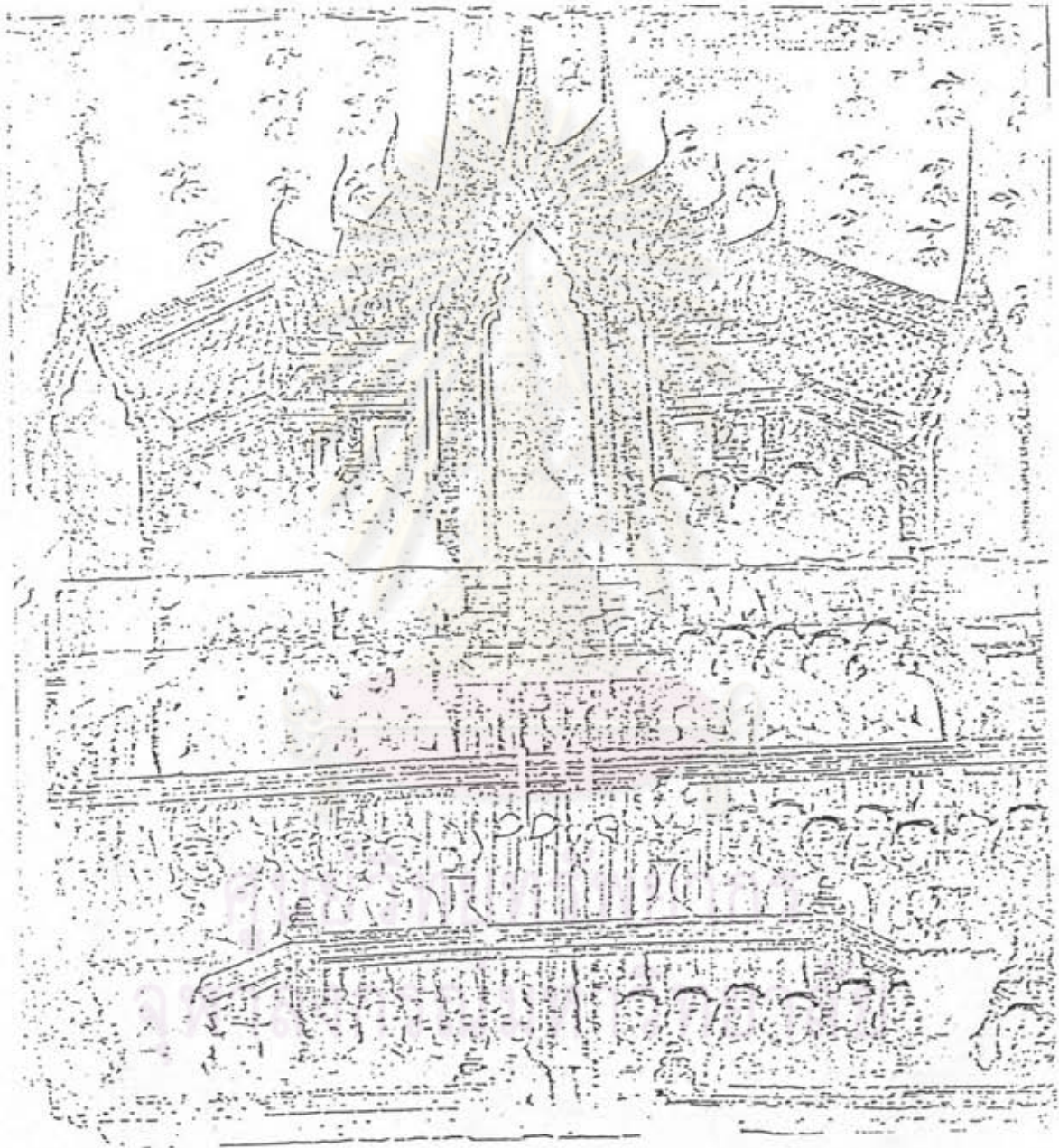
ภาพที่ 2 เหวตาและบร็วาร์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

ภาพที่ 3 เทวตามาถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้า

ภาพที่ 4 เทวดาฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าในเทวโลก

เรื่องเทวดาเท่าที่ปรากฏจากชาตต่าง ๆ นั้น ได้แก่

1.1.2.1 เทวดายกย่องคนมีคุณธรรม เทวดาในพุทธศาสนา ไม่ได้มีอิทธิพลเหนือมนุษย์ทั้งด้านการดำรงตนและคุณธรรม ขณะเดียวกันมนุษย์บางคนสามารถที่จะสร้างสมความดีได้มากกว่าเทวดา มนุษย์ผู้มียุคุณธรรมจึงเป็นที่รักใคร่ของเทวดา เทวดาจึงได้มาเข้าเฝ้าพระโพธิสัตว์

1.1.2.2 เทวดาช่วยเหลือคนดีเมื่อได้รับความทุกข์ ความเชื่อนี้เป็นเรื่องที่มีอยู่ในจิตใจคนไทยว่า เทวดาคุ่มครองคนดีเมื่อได้รับความทุกข์ความเดือดร้อน ดังกรณีพระมหาชนก ขณะเรือแตกกลางทะเลทรงอธิษฐานอุโบสถศีลจนทราบถึงทิพยโสดของนางมณีเมขลาเทวดาประจำสมุทร นางได้ไปอุ้มพระมหาชนกขึ้นฝั่ง ทำให้พระมหาชนกรอดชีวิตกลางทะเล

1.2 ภาพเทวดาที่เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น ๆ ความเชื่อเรื่องเทวดาที่ปรากฏทางจิตรกรรมนอกจากเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าโดยตรงแล้วยังมีภาพที่เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น ๆ ด้วย ทั้งนี้เพราะเทวดาเป็นผู้หน้าที่ดูแลความเป็นไปในโลกมนุษย์ จากการศึกษาในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาจะเห็นว่า เทวดามีความสัมพันธ์กับบุคคลทุกระดับ ในฐานะเป็นสัตว์โลกผู้ร่วมเกิดแก่เจ็บ ตายด้วยกัน ความเชื่อเรื่องเทวดาที่สัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ซึ่งปรากฏทางจิตรกรรมนั้น ได้แก่

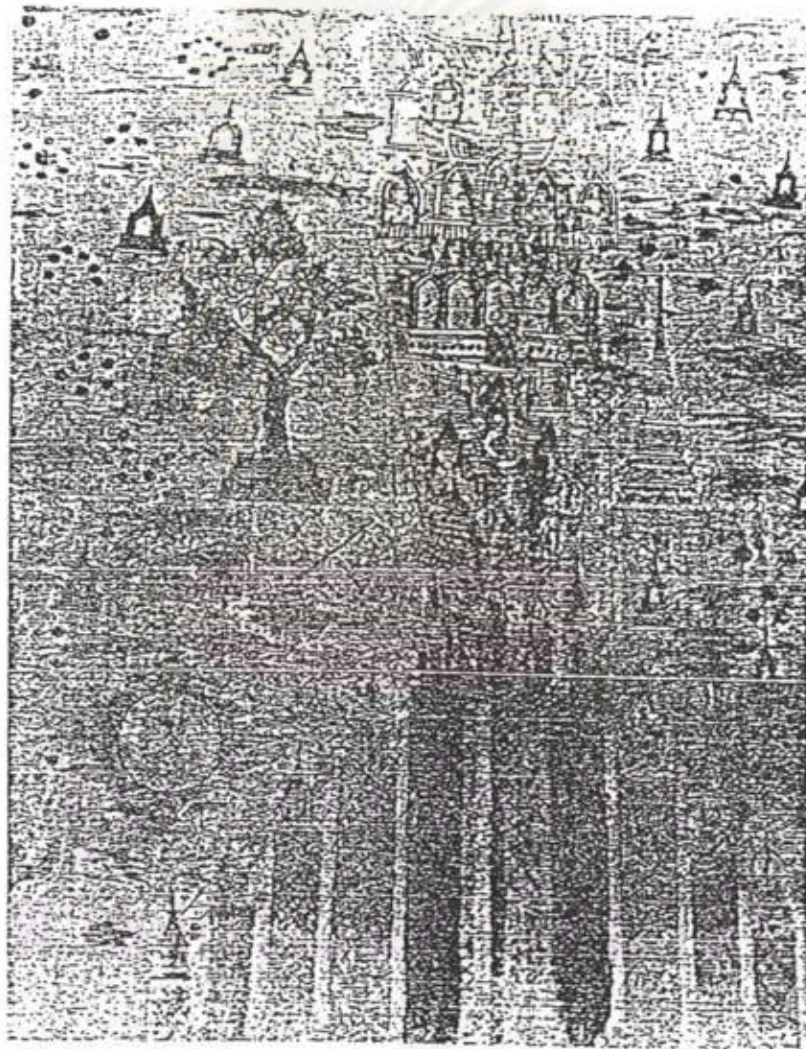
1.2.1 คนมีคุณธรรมย่อมอยู่อย่างเทวดา ตามคติของพุทธศาสนา เชื่อว่าคนที่มัยทรัพย์สมบัติบริบูรณ์และเพียบพร้อมด้วยคุณธรรมย่อมดำรงชีวิตอย่างเทวดาได้แม้ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่เช่น พระเจ้าเนมิราช ทรงปฏิบัติธรรมจนเทวดาได้ให้โอกาสไปชมสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และได้เสวยสมบัติของเทวดาแม้ในขณะที่ยังมีชีวิต

1.2.2 เทวดาตลใจให้คนเป็นคนดี คนไทยมักเชื่อว่าคนที่หลงผิดหรือประพฤติชั่ว แต่ภายหลังกลับเนื้อกลับตัวได้เองโดยไม่มีใครแนะนำหรือชักจูงเรียกว่า เทวดาตลใจ ดังภาพที่ ซึ่งแสดงความเชื่อของคนไทยดังกล่าว เทวดาไปแนะนำเศรษฐีผู้มีมิจาทิฎฐิให้กลับเป็นคนมีสัมมาทิฎฐิได้เป็นผลสำเร็จ

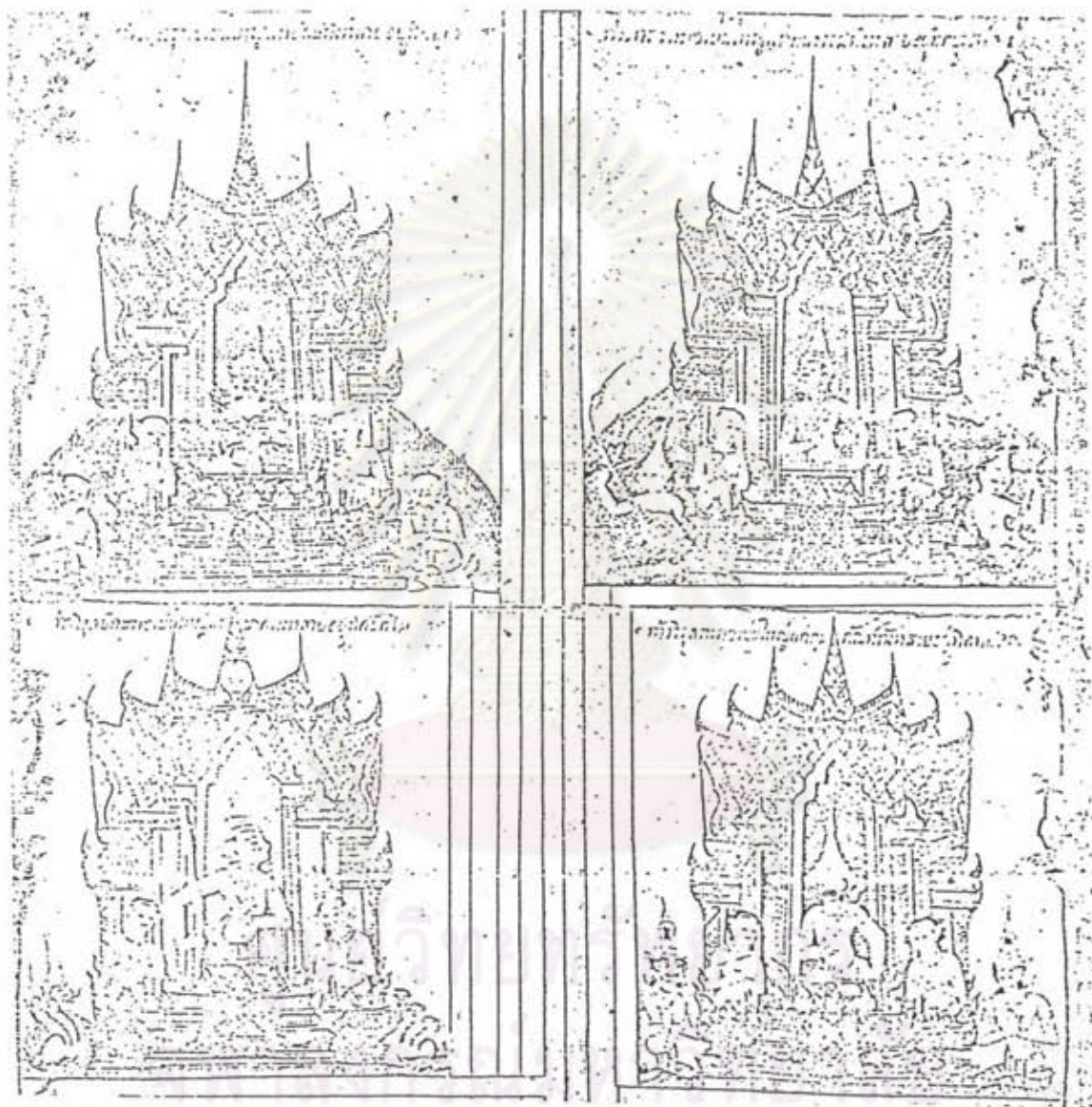
1.3 ภาพจิตรกรรมที่แสดงภูมิและการดำรงภาวะของเทวดา เป็นภาพที่แสดงภูมิที่อยู่และการดำรงภาวะของเทวดาตามความเชื่อของคนไทยซึ่งได้รับมาทางพระพุทธศาสนา จากการศึกษาค้นคว้าพบว่าภาพจิตรกรรมเหล่านั้นได้แสดงออกถึงความเชื่อ 2 ประการ คือ

1.3.1 ความเชื่อเรื่องกรรม คนไทยเชื่อว่าเทวดาคือผู้ที่ทำ
กุศลกรรมไว้ในชาติก่อน ครั้นตายไปจึงได้ไปเกิดเป็นเทวดา ภาพจิตรกรรมจึงได้แสดงสมบัติต่าง ๆ
ในเทวโลกซึ่งเป็นผลมาจากการทำความดี ดังภาพที่ 5

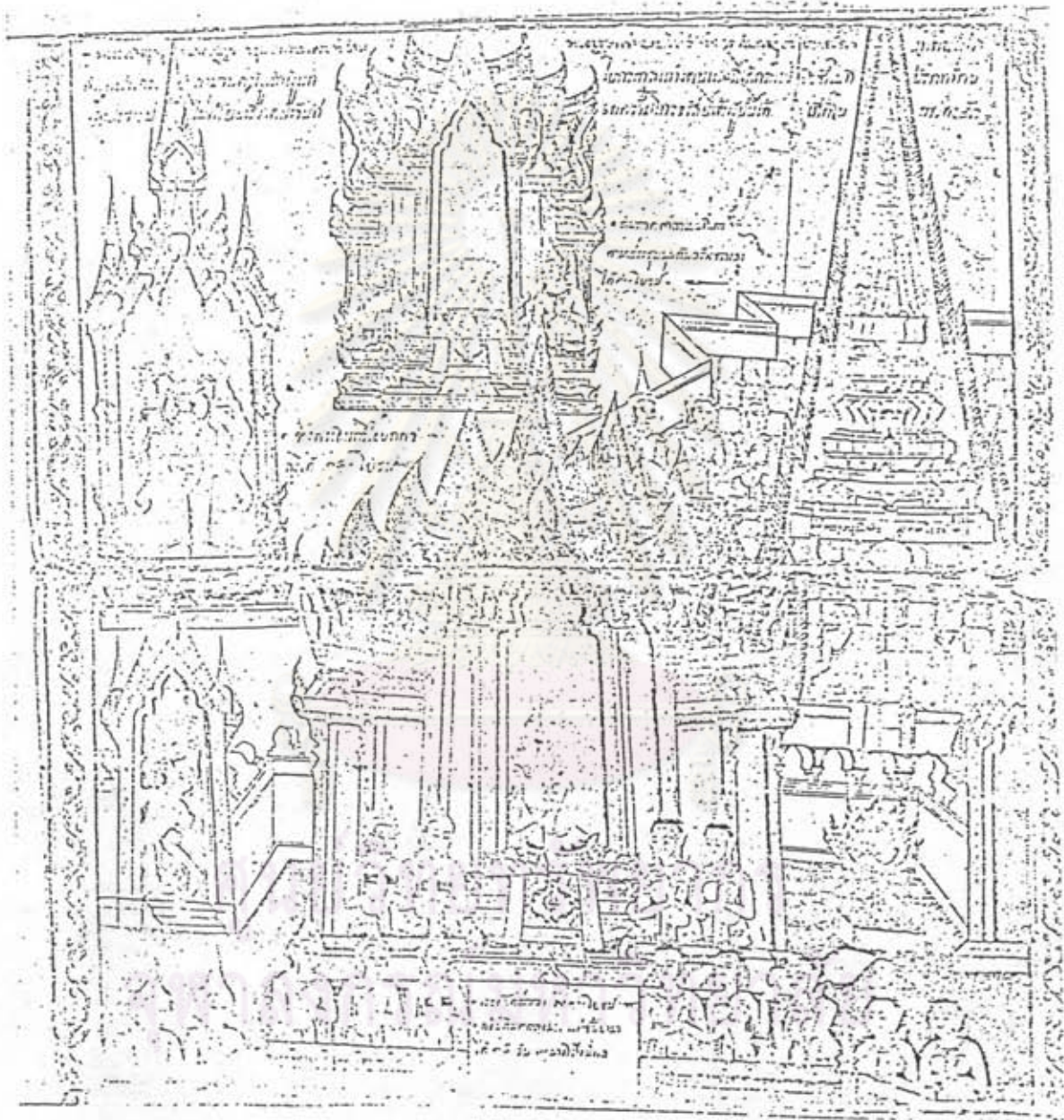
ภาพที่ 5 แสดงวิมานของเทวดาผู้เป็นบิณฑิการตั้งรายล้อมวิมานประสาท
ของเทพผู้เป็นหัวหน้า

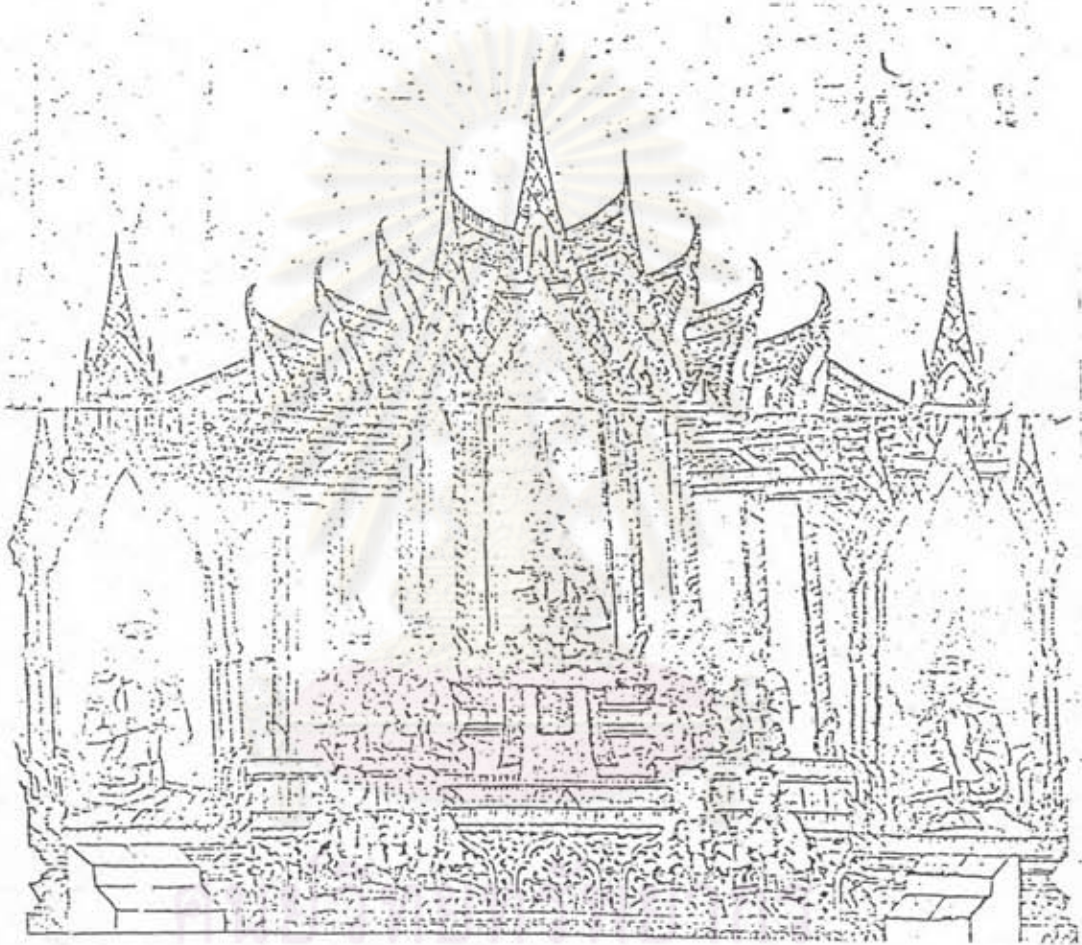
ภาพที่ 6 ท้าวจตุมหาราชและบริวาร

ภาพที่ 7 เทวดาชั้นดาวดึงส์

ภาพที่ 8 เทวดาชั้นยามา

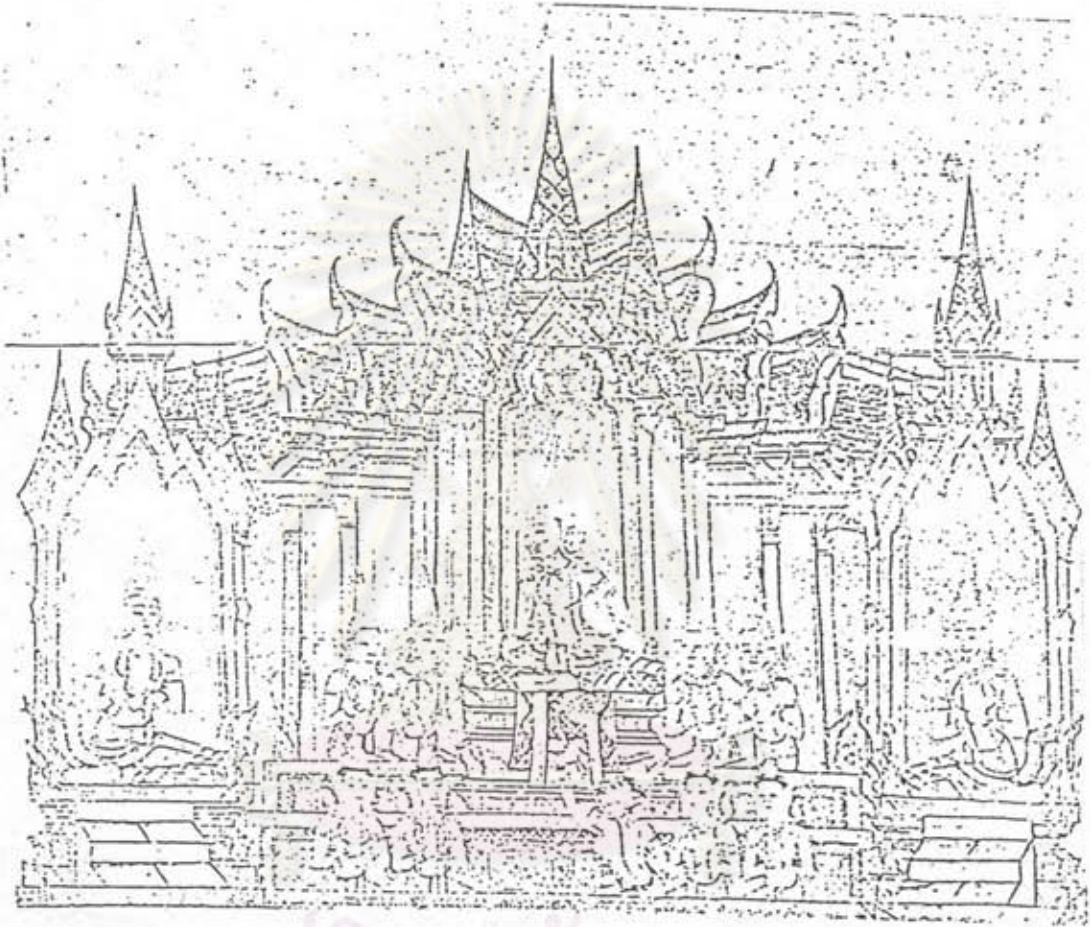
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 9 เทวดาชั้นดุสิต

ศูนย์วิจัยทางศาสนา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 10 เทวดาชั้นนิมมานรดี

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 11 เทวดาชั้นปรนิมิตวสวัตตี

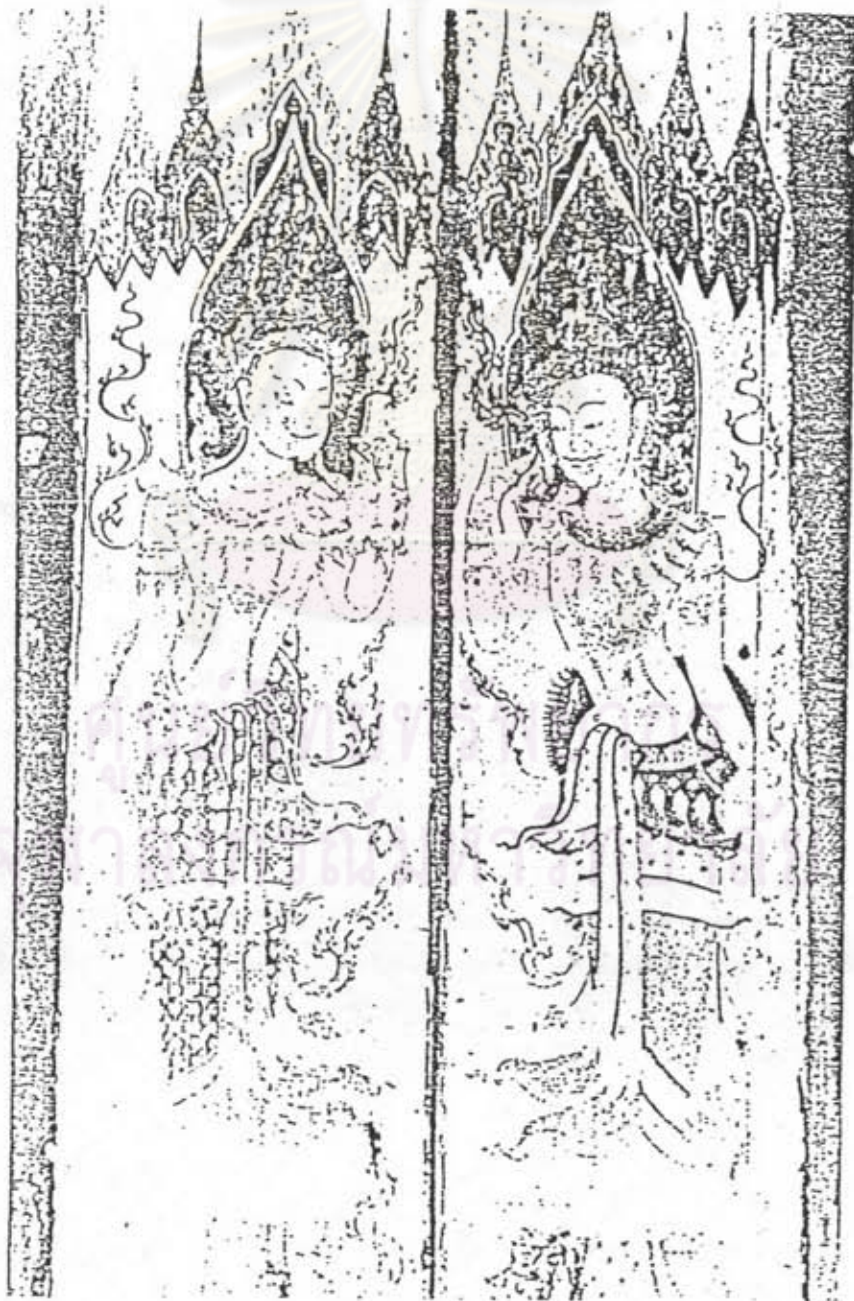

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1.3.2 เทวดาคือผู้ทรงอำนาจอันยิ่งใหญ่เหนือมนุษย์ทั้งปวง คนไทยเชื่อว่าเทวดาเป็นผู้มีอำนาจและอิทธิฤทธิ์สามารถดลบันดาลสิ่งต่าง ๆ ได้ตามความปรารถนา อำนาจและอิทธิฤทธิ์ของเทวดานั้นมีเหนือกว่ามนุษย์ทั้งมวล ดังนั้นคนไทยจึงมักวาดภาพท้าวจตุโลกบาลซึ่งเป็นหัวหน้าของมนุษย์ไว้ตามพระทวาร โบสถ์วิหาร เพื่อให้ช่วยปกป้องพระพุทธศาสนา และยังช่วยให้เกิดความสงบวิเวกเหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรมของบรรพชิตและคฤหัสถ์

ดังภาพที่ 12

ภาพที่ 12 พระทวารบาล

2 ประติมากรรม ประติมากรรมคือ ภาพปั้นต่าง ๆ ในประเทศไทยมีภาพปั้น อยู่เป็นจำนวนมาก แต่ภาพปั้นของเทวดามีน้อย จากการศึกษาค้นคว้าพบภาพประติมากรรมเกี่ยวกับ เทวดา คือ

เทวดาส่งเสด็จพระพุทธเจ้าขณะเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ภาพที่ 13

ภาพประติมากรรมพระอินทร์ ภาพที่ 14

ภาพประติมากรรมเทพปัญจสิงขร ภาพที่ 15

จากภาพเหล่านั้น จะเห็นว่าประติมากรต้องการจะเน้นภาพพระพุทธเจ้าเป็นหลัก ทั้งนี้ เพราะเป็นภาพที่เด่น ส่วนภาพเทวดามีความสำคัญรองลงไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ชาวพุทธนั้นนอกจาก นับถือพระรัตนตรัยเป็นสิ่งสำคัญแล้วยังมีความเชื่อเรื่องเทวดาอยู่ด้วย จากการศึกษาค้นคว้าจะพบภาพ ประติมากรรมเกี่ยวกับเทวดาชั้นนภามาพจนวน้อย ทั้งนี้อาจมาจากสาเหตุที่ภาพประติมากรรมเป็น สิ่งที่ทำ ได้ยากกว่าภาพจิตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้อารมณ์สีสันและสภาพแวดล้อมให้สมจริง สมจัง กวีจึงมักไม่ค่อยสร้างประติมากรรมเกี่ยวกับเทวดา ส่วนอีกสาเหตุหนึ่งอาจมาจากความ เชื่อที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า เมื่อเทวดามาสู่โลกมนุษย์จะปรากฏแต่แสงสว่าง หรือรัศมีเท่านั้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 13 เทวดาส่งเสด็จพระพุทธเจ้าจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ภาพที่ 14 พระอินทร์

ภาพที่ 15 เทพปัทมฉลิขร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย